

UDK 623.6(497.5 Vinodol)“04/14”
929 Barada, Miho
929 Christaller, Walter
94 (497.5 Vinodol)“04/14”
Prethodno priopćenje
Primljeno: 15. 10. 2010.
Prihvaćeno: 15. 4. 2011.

Topografija Vinodola i teorija centraliteta (Vinodol u djelu Mihe Barade)

Gordan Ravančić
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Hrvatska
e-mail: gordan@isp.hr

Na temelju literature i sačuvane povijesne građe autor pokušava ponuditi mogućnosti donekle novog pogleda na srednjovjekovni Vinodol. Na temeljima postavki Mihe Barade o vojno-administrativnom ustroju Vinodola, autor pokušava implementirati geografske teorije centraliteta tj. teorije središnjih mjesta i na taj način “provjeriti” ispravnost Baradinih pretpostavki.

Ključne riječi: Miho Barada, Vinodol, teorija središnjih mjesta, Walter Christaller

Vinodol i njegov društveni ustroj već su odavno uočeni u historiografiji kao određena posebnost unutar društvenoga razvoja hrvatskoga srednjovjekovlja, a kao takav i danas zaokuplja istraživačku pozornost.¹ Glavni razlog takvoga stava hi-

¹ Budući da namjera ovoga rada nije bibliografski prikaz svih radova i monografija o Vinodolskome zakonu, ovdje donosim samo zbirni rezime izdanja ovoga važnog povijesno-pravnog izvora. Vinodolski zakon prvi je objavio Antun Mažuranić u “Kolu” 1843. godine [Antun Mažuranić, “Zakon vinodolski od leta 1280.” *Kolo. Članci za literaturu, umetost i narodni život*, knjiga III, (1843.): 50-97.]. Godine 1880. Vatroslav Jagić je objavio *Zakon Vinodol'skij* s tekstom zakona, njegovim ruskim prijevodom i mnogobrojnim izvanredno uspješnim filološkim i pravnim zapažanjima [*Zakon' Vinodol'skij : podlinnyj tekst' s' ruskim' perevodom', kritičeskimi zamečanjami i ob'jasnenijami*. Sankt Peterburg: Tipografija i hromolitografija A. Tranšelja, 1880.]. Nešto kasnije, 1890. godine, Franjo Rački je priredio novo izdanje [*Statuta lingua Croatica conscripta - Hrvatski pisani zakoni: Vinodolski, Poljički, Vrbanski a donekle i svega Krčkog*

storiografije nesumnjivo je Vinodolski zakon iz 1288. godine kojim je vinodolska zajednica vrlo detaljno pokušala urediti odnose sa svojim feudalnim gospodarom, tj. knezovima Krčkim. Takvim zapisom svojega običajnog prava i pravno-uređenja novih gospodarskih i društvenih odnosa vinodolski su ljudi ostavili trajan trag o svome društvu i vremenu. Istovremeno, srednjovjekovni Vinodolci ovim su zapisom povijesnoj znanosti “dali materijala” za brojne rasprave o njihovom životu i društvenoj organizaciji, koji odudara od uobičajene slike srednjovjekovna feudalizma.

Shodno tome, ovaj maleni prilog tek je pokušaj stvaranja okvira za donekle novi pogled na Vinodol i vinodolske gradove. Nikako ne pretendiram pisati “novu povijest” Vinodola ili ponuditi potpuno novu interpretaciju izvorne građe. Ovo je više pokušaj da se kroz prizmu rada dosadašnje historiografije sagleda mogućnost interpolacije dostignuća drugih znanstvenih disciplina, prije svega geografije² te da se na taj način sagleda Vinodol u srednjem vijeku.

Relativno se velik broj povjesničara i istraživača prošlosti, u sklopu svojih proučavanja hrvatskoga srednjovjekovlja, više ili manje osvrtao na pitanje Vinodola i / ili njegova ustroja.³ Tako se i Miho Barada svojim djelom *Hrvatski vlasteoski feudali-*

otoka, Kastavski, Veprinački i Trsatski, ur. F. Rački, V. Jagić i I. Črnčić, u *Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium* vol. 4, Zagreb: Tipografsko društvo, 1890.]. Malo potom, 1912. godine, Rudolf Strohal izdaje svoje viđenje VZ-a [Rudolf Strohal, “Zakon vinodolski. Uvod, tekst i tumač” *Mjesečnik Pravnčkog društva u Zagrebu* (1912.): 1-23]. Uskoro, 1923. godine i Marko Kostrenčić priprema svoje izdanje s korisnim uvodom, prijevodom i tumačenjem pojedinih izraza i pravnih ustanova [Marko Kostrenčić, “Vinodolski zakon”, *Rad JAZU* 227 (1923.): 110-230]. No, 1952. godine Miho Barada nanovo izdaje tekst VZ-a te svoj prijevod i tumačenje o hrvatskome tipu feudalizma [Miho Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Djela JAZU 44, Zagreb: JAZU, 1952., tekst VZ-a ur. Vjekoslav Štefanić], a Lujo Margetić 1980. godine u svojoj knjizi *Iz vinodolske prošlosti* uz tekst, prijevod i tumačenje daje još i fotografske reprodukcije najstarijega sačuvanog rukopisa Vinodolskoga zakona pisanoga glagoljicom u drugoj polovici XVI. stoljeća [Lujo Margetić, *Iz vinodolske prošlosti. Pravni izvori i rasprave*. Rijeka-Zagreb: Liburnija-Školska knjiga, 1980.]. Godine 1988. Josip Bratulić izdao je tekst Vinodolskoga zakona (diplomatičko i kritičko izdanje) uz tumačenje, komentar, rječnik i faksimil, koje danas slovi za najpotpunije izdanje [Vinodolski zakon 1288., ur. Josip Bratulić, Zagreb: Globus-NSK-JAZU-Pravni fakultet, 1988.].

² Ovdje, prije svega, mislim na tzv. “teoriju središnjih mjesta” njemačkoga geografa Waltera Christallera i njezine izvedenice, na što ću se kasnije podrobnije osvrnuti u samome tekstu.

³ Kao što je već navedeno, nije mi cilj donijeti cjelovitu bibliografiju o srednjovjekovnome Vinodolu i Vinodolskome zakonu. No, na ovome mjestu uputio bih na raznovrsnost tema kojima se u novije vrijeme bavila historiografija i druge znanstvene discipline glede Vinodolskoga zakona i vinodolskoga srednjovjekovnog društva: Mile Bogović, “Crkva u Vinodolskom zakonu iz 1288. godine” *Riječki teološki časopis* 2 (1994.): 63-77; Radoslav Katičić, “Praslavenski pravni termini i formule u Vinodolskom zakonu” *Slovo: Časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu* 39-40 (1989.-1990.): 73-85; Eduard Hercigonja, “Neke jezično-stilske značajke Vinodolskog zakona (1288) i Krčkoga (Vrbanskoga) statuta (1388)” *Slovo: Časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu* 39-40 (1989.-1990.): 87-125; Tomislav Raukar, “Vinodolski zakon i hrvatsko srednjovjekovno društvo” *Historijski zbornik* 45 (1992.): 155-168; Svetislav Polovina, “Gospodarski i društveni aspekti Vinodolskog zakona” *Ekonomski misao i praksa: Časopis Sveučilišta u Dubrovniku* 1 (1992.): 157-160; Vinko Tadejević, “Poljoprivredno čitanje Vinodolskog zakona” *Vinodolski zbornik: godišnjak za gospodarstvo-turizam, povijesnu i kulturnu baštinu, ekologiju i promicanje ljudskog stvaralaštva* 9 (2004.): 245-249; Maurizio Levak, “Podrijetlo i uloga kmetâ u vinodolskom društvu XIII. stoljeća” *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za društvene i povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 19 (2001.): 35-81. etc.

zam po Vinodolskom zakonu dotaknuo povijesti Vinodola pokušavajući razriješiti pitanja vezana uz njegovu administrativnu i društvenu organizaciju te općenito glede njegova značenja unutar srednjovjekovne povijesti hrvatskih zemalja. Njegovo djelo, ustvari, bilo je reakcija na dotadašnje prevladavajuće mišljenje Marka Kostrenčića, prema kojemu je vinodolsko društvo bilo rezultat podjarmljivanja “slobodne slavenske općine” pod feudalnu vlast knezova Krčkih kraljevskom ispravom iz 1225. godine.⁴ Naime, Kostrenčićev pristup pitanju Vinodola proizlazio je iz stava da je ugarski donacionalni feudalizam funkcionirao jednako u Hrvatskoj kao i u Ugarskoj.⁵ Shodno takvome shvaćanju Kostrenčić nije postavljao dodatna pitanja glede posebnosti društvenoga ustroja vinodolskoga kraja u srednjemu vijeku.

Nasuprot tome, Barada je prvi pokušao postaviti pitanja i dati odgovore glede podrijetla društvene organizacije i teritorijalnoga opsega Vinodola u srednjemu vijeku.⁶ Njegova teza o krajiškome podrijetlu vinodolskoga kraja otvorila je nove mogućnosti interpretacije društvenoga ustroja srednjovjekovnoga Vinodola. Povezavši vinodolsko područje s pojmom Krajine, tj. s krajiškim knezom Kosmatom koji se spominje na Bašćanskoj ploči,⁷ Barada je unio veliku novinu u historiografski pogled na Vinodol. Naime, interpretacija Vinodola kao vojno-gospodarske jedinice unutar ranosrednjovjekovnoga Hrvatskog Kraljevstva ukazuje na moguće razloge posebnosti toga kraja, poglavito glede statusa tzv. kmetova Vinodolskoga zakona.⁸

Da je takva pretpostavka uistinu i točna, osim izvorne građe koju je Barada vrlo lucidno interpretirao, ukazuje i sama topografija kao i geografski položaj Vinodola s obzirom na političku kartu ranosrednjovjekovne Europe. Naime, već vijest iz franačkih anala o smrti furlanskoga markgrofa Ericha 799. godine kod Trsata⁹ vrlo jasno govori o postojanju graničnoga područja spram nastaloga carstva pod

⁴ Marko Kostrenčić, “Vinodolski zakon”, *Historijski zbornik* 2 (1949.): 131-152; Isti, “Vinodolski zakon”, *Rad JAZU* 227 (1923.): 110-230; Isti, “Das Gesetz von Vinodol” *Bulletin international* 2 (1931.): 59-88. Ovdje ne bih želio ulaziti u pojedinosti Kostrenčićeve analize nego samo upozoriti na ono što je već u historiografiji naznačeno, a to je da valja općenito sumnjati u formalnu valjanost isprave iz 1225. godine. Vidi npr.: Lujo Margetić, *Vinodolski zakon*. Rijeka-Novi Vinodolski, 1988., 86.

⁵ Kostrenčić, “Vinodolski zakon”, *passim*.

⁶ Miho Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam prema Vinodolskom zakonu*, Djela JAZU 44, Zagreb: JAZU, 1952.

⁷ “ (...) v’ dni K'naza Košmata obladajuštago v'shu K'rainu (...)” usp. Branko Fučić, *Glagoljski natpisi*. Zagreb: JAZU, 1982., 57; Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, 13.

⁸ O novijim stajalištima glede toga pitanja kao i iscrpan popis literature vidjeti u studiji o postanku vinodolskih kmetova: Maurizio Levak, “Podrijetlo i uloga kmetâ u vinodolskom društvu XIII. stoljeća” *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za društvene i povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 19 (2001.): 35-81.

⁹ *Eodem anno gens Avarum a fide, quam promiserat, defecit, et Ericus dux Foroiulensis post tot prospere gestas res iuxta Tharsaticam Liburniae civitatem insidiis oppidanorum oppressus est, et Geroldus comes, Baioariae praefectus, commisso contra Avars proelio cecidit.* *Annales Regni Francorum*, <http://www.the-latinlibrary.com/annalesregni francorum.html> (pregledano 20. svibnja 2008.).

franačkim vodstvom. Povrh toga, postojanje knezova Krajine (osim spomenutoga Kosmata tu je i Sergije iz 1116. godine.)¹⁰ i njihovo spominjanje na relativno širokome prostoru Kvarnera navelo je Baradu da zaključi kako je ta Krajina bila znatno šira od samoga Vinodola, tj. da je Vinodol bio samo dio širega obrambenog sustava u koji je ulazilo područje od Rječine do Senja uključujući i otoke Krk, Cres i Lošinj.¹¹ Kao potvrdu takvoj prostornoj raširenosti Krajine Barada registriira i gotovo istovjetnu raširenost funkcije *permana*.¹² S druge strane, mora se istaknuti da u historiografiji ovakvo shvaćanje nije u potpunosti prihvaćeno jer se iz izvora može s pouzdanošću iščitati jedino da su permani u početku bili dio kneževe pratnje, a kasnije su postali “vojni i policijski izvršni organ kneževa dvora”.¹³ Ipak, valja primijetiti da ovakva interpretacija u potpunosti ne isključuje Baradine pretpostavke, poglavito zbog toga što sačuvane građe za razdoblje prije vladavine Krčkih u Vinodolu ima jako malo. No, u svakome slučaju, Barada je uočio vojno značenje Vinodola, što je i kasnije u historiografiji dodatno razrađivano i višemanje prihvaćeno kao činjenica.¹⁴

Zasebnost vinodolskoga područja Barada je uočio i u činjenici da izvori iz 12. stoljeća bilježe Vinodol kao posebnu parohiju (*parochia*), koja je imala i svoju crkvenu organizaciju s arhiprvadom na čelu. Na temelju činjenice da je pojam arhiprvad vrlo staroga podrijetla, Barada je zaključio da je Vinodol davno prije 12. stoljeća (vjerojatno još od kasne antike) činio zasebnu crkveno-teritorijalnu cjelinu. Nadalje, ovu misao logično je povezoao s činjenicom da se granice crkvenih ustrojbenih jedinica gotovo redovito poklapaju s granicama teritorijalnih jedinica državne vlasti te je shodno tome zaključio da je Vinodol morao činiti i zasebnu teritorijalnu jedinicu unutar ranosrednjovjekovne hrvatske države.¹⁵ Ipak, valja imati na umu da izvorna građa iz 12. stoljeća govori o postojanju crkvene, ali ne i svjetovne, cjeline Vinodola, što nužno ne znači da ona nije postojala.¹⁶

No, Barada je smatrao da se sav državni teritorij ranosrednjovjekovne Hrvatske dijelio na županije i vladarska dobra (*territorium regale*) te je shodno tome predmnijevao da je Vinodol morao pripadati jednoj od tih dviju kategorija. Bu-

¹⁰ Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 14; Ferdo Šišić, *Priručnik izvora hrvatske historije*, knj. I., Zagreb, Naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade 1914., 624-625.

¹¹ Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 14. O višestoljetnoj graničnosti Vinodola svakako pogledati i: Levak, “Podrijetlo i uloga ...”, 52-64.

¹² Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 66-67.

¹³ Vidjeti u: Margetić, *Iz vinodolske prošlosti*, 55-79.

¹⁴ Vidjeti npr.: Margetić, *Iz vinodolske prošlosti*, 157; Levak, “Podrijetlo i uloga ...”, 64.

¹⁵ Ova se Baradina misao može nadovezati na njegovu pretpostavku o postojanju Krajine koja je uključivala vinodolsko područje te Barada pretpostavlja da je Krajina, ustvari, velikim dijelom obuhvaćala prostor Krčke biskupije prije 1185. godine kada se stvara nova Senjska biskupija (Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 16-21). Ipak, valja upozoriti da postoje i mišljenja o ranijem osnutku Senjske biskupije, tj. vjerojatno 1154. godine (Margetić, *Iz vinodolske prošlosti*, passim).

¹⁶ Levak, “Podrijetlo i uloga ...”, 39.

dući da u sačuvanim izvorima koji navode hrvatske županije (*De administrando imperio* i *Ljetopis popa Dukljanina*) nema spomena Vinodolske županije, a istovremeno imajući u vidu obrambeni karakter područja glede njegova rubnoga geografskog položaja, Barada se odlučio da bi Vinodol, stoga, morao biti vladarevo dobro. Upravo u skladu s tim shvaćanjem te povlačeći paralelu s podacima o vladarskim *villae* i *curtis* u zaleđu Splita (tj. Trogira), on je sagledao položaj vinodolskih kmetova kao osoba društveni status kojih je evoluirao tijekom srednjega vijeka od *serva* do kmeta.¹⁷

Barada je, nadalje, upravo u skladu s tadašnjim stremljenjima naše historiografije prema proučavanju gospodarskih tema pokušao dati odgovore na pitanje proizvodnih resursa onodobnoga Vinodola. Da bi mogao dati odgovore na tako postavljena pitanja, Barada se nužno morao osloniti na pojašnjenje geografskih (topografskih) i morfoloških datosti Vinodola.¹⁸ Smatra da se Vinodol dijeli na tri geografske cjeline: obalnu, koja je dobro razvijena, ali krševita i neplodna; srednju, koja je bogata manjim i većim kraškim poljima i planinsku, koja je bogata šumama i pašnjacima, pri čemu smatra da su osnovu gospodarstva činile oranice.¹⁹ Iako za daljnju raspravu nije presudno razglabati točnost, tj. ispravnost Baradine podjele, mislim da je važno istaći kako je i Barada uočavao važnost geografskoga položaja i zemljopisne datosti Vinodola u proučavanju njegove prošlosti.

Nakon toga Barada prelazi na razjašnjavanje društvenoga ustroja²⁰ pri čemu se osvrće na neke geografske, tj. topografske, značajke Vinodola. Kao prvo, to je činjenica da nadpop, tj. arhiprvad ima sjedište u Bribiru, koji je i topografsko središte užega Vinodola. Osim toga, analogijom s nekim drugim teritorijalnim cjelinama i središtima gdje možemo naći arhiprvade, primjerice u Ninskoj županiji, Barada zaključuje da je Bribir prije vladavine Krčkih bio ne samo crkveno nego i administrativno svjetovno središte Vinodola.²¹

Nadalje, raspravljajući o položaju vinodolskih plemenitih ljudi, Barada je smatrao da podrijetlo njihova društvena položaja valja tražiti u obrambenoj organizaciji Vinodola. Štoviše, Barada smatra da je sama topografija toga kraja povoljno utjecala na takav ustrojbeni razvoj.²² Na kraju zaključuje: "Vjerojatno je svaki vinodolski grad bio zasebna teritorijalna, gospodarska i upravna jedinica, imao je svaki

¹⁷ Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 21-23 i dalje.

¹⁸ Glede topografije Vinodola i geografskih datosti pogledati i: Frank Carter, "The Geography of the Vinodol Region" *BC Review* 14, svibanj 1978. (<http://www.croatianstudies.org/index.php?action=page&id=57> pregledano na internetu 8. studenoga 2007.)

¹⁹ Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 42-43.

²⁰ Na ovome mjestu ponovno bih upozorio na studiju Mauricija Levaka (Levak, "Podrijetlo i uloga ...") iz koje se može iščitati najpodrobniji opis vinodolskoga srednjovjekovnog društva.

²¹ Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 52.

²² Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 55.

od njih i svog *podknežina* kao glavnog kneževskog službenika i zamjenika u svim gospodarskim i drugim poslovima.”²³

U nastavku Barada raspravlja i o granicama vinodolskih općina/gradova, ali samo u društvenome smislu ne zalazeći, nažalost, u topografska ili geografska određenja istih.²⁴ Zaključuje da sva sporna pitanja u Vinodolskome zakonu glede razgraničenja proizlaze isključivo iz potrebe za uređenjem društveno-gospodarskih odnosa između pojedinih općina te između općina i kneza.

Upravo u tome smislu razgraničenja vinodolskih općina/gradova Baradina razmišljanja zgodno bi mogla nadopuniti tzv. Christallerova teorija središnjih mjesta.²⁵ Naime, prema toj teoriji prostorni raspored pojedinih naselja, osim geografskim datostima, uvjetovan je i njihovim međusobnim hijerarhijskim odnosom i to po pitanju opskrbe (trgovine), transporta (prometa) i administrativnoga ustroja.²⁶ Stoga bi se u tome smislu mogao promatrati i srednjovjekovni Vinodol kao, uostalom, i bilo koja druga povijesna regija.

No, ako se govori o Vinodolu, treba imati na umu njegove geografsko-povijesno-ustrojbene posebnosti. Tako na prvome mjestu valja uzeti u obzir činjenicu da na opseg srednjovjekovnoga Vinodola treba gledati iz više točki gledišta, tj. da osim administrativno-političke cjeline koja je zabilježena u Vinodolskom zakonu, geografski gledano Vinodol (tj. uži Vinodol) čini prostor zatvoren kotlinom koja se proteže od Križišća prema jugoistoku.²⁷ Kada su tome užem Vinodolu pridruženi Grobnik, Trsat i Bakar, vrela, nažalost, ništa ne govore, međutim, to i nije toliko bitno da bi se utvrdio međuodnos ovih gradova-utvrda. U historiografiji je već utvrđeno da je taj odnos svoje korijene imao u obrambenoj funkciji čitave regije kojoj je Vinodol morao biti središte,²⁸ što nas iznova vraća na Baradine pretpostavke o postojanju srednjovjekovne Krajine na tim prostorima.

Je li ta Krajina uistinu i postojala, može se samo više ili manje pouzdano predmijevati jer izvorne građe (kao što je već rečeno) za razdoblje prije vladavine knezova Krčkih ima relativno malo. No, mislim da se uz primjenu teorije središnjih

²³ Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 65.

²⁴ Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam* 85-86.

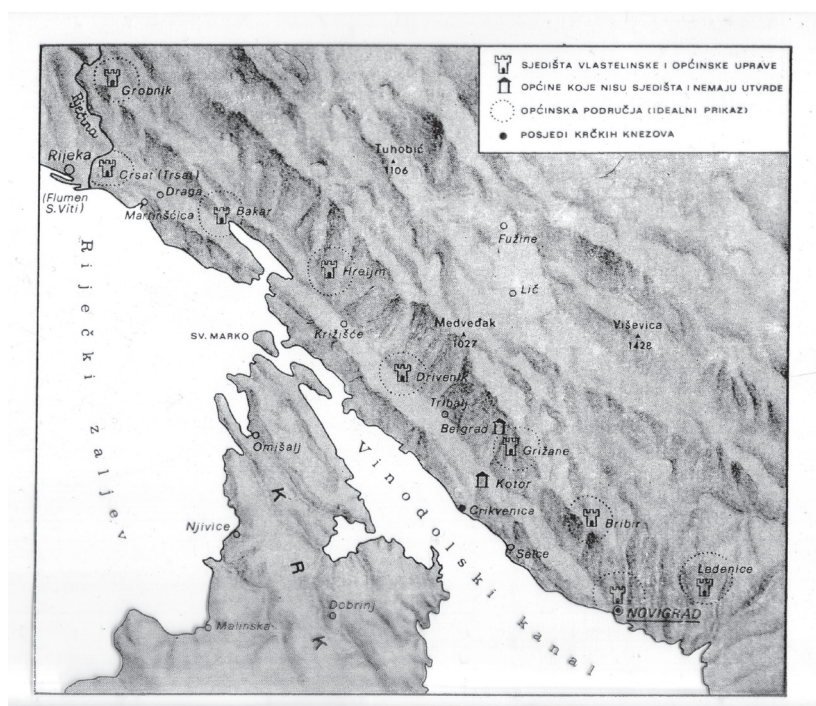
²⁵ Ovu teoriju Walter Christaller predstavio je geografskoj javnosti u svojoj knjizi *Die zentralen Orte in Süddeutschland* (Jena, 1933.), što je ujedno bila i njegova doktorska disertacija. Iako ova teorija ima brojne kritičare zbog svoje načelne “statičnosti”, ipak je u krugovima američkih geografa doživjela brojne modifikacije i nadopune te je i danas vrlo uporabljiva. Vidjeti npr.: Denise Pumain, *Central Places Theory* (http://www.hypergeo.eu/article.php3?id_article=188 zadnji put gledano 24. svibnja 2008.).

²⁶ Treba napomenuti da je Christallerova teorija već bila primijenjena u hrvatskoj historiografiji. Vidjeti: Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku : urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća*. Zagreb-Koprivnica: Nakladnička kuća “Dr. Feletar”, 1994. Dobar i ujedno kratak opis teorije središnjeg mjesta Waltera Christallera može se naći u: Milan Vresk, *Grad i urbanizacija*. Zagreb: Školska knjiga, 2002., 213-224.

²⁷ O posebnosti te cjeline i po pitanju gospodarskoga ustroja vidjeti npr.: Lujo Margetić, *Vinodolski zakon*, Mjesni odbor za obilježavanje 700. obljetnice Vinodolskog zakona -Rijeka- Novi Vinodolski, 1988., 73.

²⁸ Levak, “Podrijetlo i uloga ...”, 58-59. Vidjeti i literaturu koja se tamo navodi.

mjesta ipak može indirektno dodatno potvrditi Baradino mišljenje. Naime, ako se pokuša izmjeriti udaljenost između tih pojedinih gradova-utvrda, ona iznosi između osam i pet kilometara, tj. između sedam i četiri kilometra zračne linije.²⁹ Zanimljivo, jer prema Christallerovoj teoriji udaljenost između svakoga pojedinog mjesta niskoga stupnja centralnosti iznosi između sedam i devet kilometara, dok je radijus utjecaja svakoga takvog naselja četiri do pet kilometara. U slučaju vinodolskih općina već se na prvi pogled vidi razmjerna podudarnost s ovakvom prostornom distribucijom kakvu predlaže ova teorija. Naravno, treba istaći da udaljenosti između Bribira i Grižana (6 km) te Trsata i Grobnika (4,5 km) donekle “iskaču” iz zadanih parametara. No, ukoliko se uzme u obzir topografija terena, mislim da se ta razlika u udaljenostima može zanemariti. Stoga bi se, primijenivši Christallerovu teoriju na području Vinodola, moglo reći da je Barada vrlo dobro i precizno obradio sačuvane izvore o vinodolskim gradovima jasno razlučivši “grad” kao utvrdu i “grad” kao gradsku općinu. Baradinu teoriju, koja proizlazi iz podataka sačuvanih u izvornoj građi da je svaki vinodolski grad činio zasebnu administrativnu i gospodarsku jedinicu tako potvrđuje i implementacija Christallerove teorije središnjih mjesta.

²⁹ Udaljenosti otprilike iznose: Ledenice – Bribir 8 km (7 km); Bribir – Grižane 6 km (5,5 km); Grižane – Drivenik 8 km (6,5 km); Drivenik – Hreljin 7 km (6,5 km); Hreljin – Bakar 6 km (5,5 km); Bakar – Trsat 7 km (6,5 km); Trsat – Grobnik 4,5 km (4 km). Prikazana karta preuzeta je iz: Nada Klaić, *Vinodol* (Pazin-Rijeka: Historijski arhiv Rijeka, 1988.).

S druge strane, Christallerova teorija pretpostavlja da raspored naselja u prostoru mora činiti više ili manje pravilan heksagon. Topografija Vinodola, nažalost, ne omogućava takav raspored naselja. Ipak, međusobna udaljenost ovih gradova te činjenica da svaki od njih čuva jednu dionicu važnoga kasnoantičkog komunikacijskog smjera od Trsata prema Senju³⁰ jasno govori da su ovi gradovi činili jedinstven međusobno povezan administrativni sustav.

Nadalje, prema Christallerovoj teoriji administrativno načelo prostorne distribucije pojedinih naselja zasniva se na tzv. indeksu K7, tj. na jedno središnje mjesto dolazi šest hijerarhijski podređenih mu središta. No, u Vinodolskome zakonu zabilježeno je devet vinodolskih gradova. Ipak, povijesni razvoj Vinodola omogućava objašnjenje i ovoga odstupanja. Naime, Novi se može odmah otpisati od ukupnoga broja gradova jer je to naselje (utvrda)³¹ novonastalo i uključeno u opseg Vinodola tek s dolaskom knezova Krčkih. S druge strane, možda se od ukupnoga broja može odbiti i Grobnik jer u njemu nema tragova kasnoantičke baštine, a organizacijski gledano nije položen da bi branio kasnoantičku prometnu komunikaciju od Trsata do Senja.³² Time se može doći do sedam gradova koji čine obrambeno-administrativni sustav sjedište kojega je moguće bilo u Bribiru, koji je bio, kako je to tvrdio još Barada, crkveno (a vjerojatno i upravno) središte regije.

S druge strane, ako se pogleda na činjenicu postojanja tzv. užega Vinodola, koji sačinjavaju Ledenice, Bribir, Grižane i Drivenik, ne mogu se oteti dojmu da nanovo ne uočim paralelu s Christallerovom teorijom. Naime, ako se gleda na prostornu distribuciju naselja u smislu njihove prometne povezanosti, Christallerova teorija navodi da indeks distribucije tada iznosi četiri. Vinodolski gradovi čuvali su prometnu poveznicu Trsata i Senja kroz zaleđe jadranske obale i upravo na području koje čini zatvorenu geografsku cjelinu tih gradova ima upravo četiri. Naravno, prostorna distribucija tih gradova ponovno ne zadovoljava Christallerov željeni heksagon, međutim, to je u slučaju izdužene vinodolske kotline ionako nemoguće očekivati.

Ovakvim razmatranjima, mislim, Baradina teza o Vinodolu kao dijelu širega obrambenog sustava može naći svoju potvrdu u topografiji ovoga prostora kao i u geografskoj teoriji Waltera Christallera. Kao što je gore naznačeno, implementacija ove teorije već se pokazala uspješnim modelom u objašnjavanju pojedinih procesa i odnosa unutar historiografskih istraživanja. Mislim da je i ovaj maleni prilog pokazao daljnje mogućnosti njezine iskoristivosti, poglavito u smislu

³⁰ O postojanju kasnoantičkoga puta u zaleđu vidjeti npr.: Levak, "Podrijetlo i uloga ...", 55. Vidjeti i literaturu koja se tamo navodi.

³¹ Valja upozoriti na postojanje antičke utvrde Lopsica u današnjemu Novom Vinodolskom, koja nije ulazila u opseg obrambenoga sustava Vinodola nego je štitila pomorski magistralni smjer.

³² Grobnik se vjerojatno uklapa u vinodolski sustav obrane u trenutku kada ranosrednjovjekovna hrvatska država gubi istarski dio Liburnije. Vidjeti: Levak, "Podrijetlo i uloga ...", 58.

interdisciplinarnosti kojoj stremi naša historiografija. No, u kontekstu Baradina pogleda na srednjovjekovni Vinodol jedino što nam još ostaje jest povijesno i geografski odrediti ranosrednjovjekovnu Krajinu. Tko zna, možda nam Christaller i geografija ponovno budu od pomoći?!

The topography of Vinodol and the central place theory (Vinodol in the work of Miho Barada)

Gordan Ravančić
Hrvatski institut za povijest
Opatička 10
10000 Zagreb
Croatia
e-mail: gordan@isp.hr

Summary

The internal organization of medieval Vinodol urban settlements was determined by their historical function and spatial/topographic position on the late antique road leading from Trsat (antique Trsat) to Senj (Antique Senia). Located at the borders of medieval Croatia, Vinodol retained its special status within the Kingdom until high Middle Ages, that is until its integration into the dukedom of Counts of Krk. Yet even then—as demonstrated by the Vinodol Codex—peculiarities of the internal organization of this microregion were hard to erase. It seems that it was precisely the interaction between the authority and the property that caused a rift between the new master and urban communities. The latter took great pains to preserve their idiosyncratic organization. Historians have debated the reasons for their uniqueness for many years. Some answers regarding the special features of Vinodol and its integration in Counts' of Krk feudal dukedom may be offered by implementing Walter Christaller's central place theory.

Keywords: Miho Barada, Vinodol, *central place theory*, Walter Christaller